

Předarchivní péče ve Státním okresním archivu Zlín a v Štátnom archíve v Nitre, pobočka Topoľčany

/ Pavel Šrámek /

Státní okresní archiv Zlín navázal koncem 70. let minulého století styky s okresním archivem ve slovenských Topoľčanec. Pravidelné vzájemné kontakty se udržovaly až do konce 90. let, kdy jejich intenzita začala postupně klesat. Znovuoživit se je podařilo v roce 2009 a od té doby se zlíňští a topoľčanští archiváři vždy jednou ročně opět setkávají. Jedním z témat při těchto setkáních jsou zkušenosti z oblasti předarchivní péče, kde mají oba archivy obdobné postavení.¹

Zlínský archiv zajišťuje předarchivní péči pro veřejnoprávní a soukromoprávní původce podle zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, na území současného okresu Zlín v rámci Zlínského kraje. Výjimku představují původci, kteří svojí působností nebo významem překračují hranice okresu (např. Krajský úřad Zlínského kraje, Katastrální úřad pro Zlínský kraj, Univerzita Tomáše Bati, Barum Continental s. r. o. Otrokovice). Ti spadají pod oddělení pro předarchivní péči Moravského zemského archivu v Brně.²

Z veřejnoprávních původců v péči zlínského archivu se jedná především o obce a města, včetně pěti měst s rozšířenou působností, základní a střední školy, včetně několika soukromých a jedné církevní, státní úřady s okresní působností, různé organizace zřízené nebo založené krajem, městy a obcemi, ze soukromoprávních původců pak například o menší soukromé firmy nebo soukromé lékaře. Z první skupiny, která čítá přibližně 300 subjektů, tvoří největší část, a to asi dvě třetiny, školy a obce, zbylá

1 Státní okresní archiv Zlín je vnitřní organizační jednotkou Moravského zemského archivu v Brně, archiv v Topoľčanec je pobočkou Štátneho archívu v Nitre.

2 Výjimkou je Krajská nemocnice Tomáše Bati ve Zlíně a Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně, které zůstaly po dohodě s Moravským zemským archivem v Brně pod zlínským archivem, v jehož předarchivní péči byly jako Okresní ústav národního zdraví a Okresní knihovna.

třetina připadá na ostatní subjekty. Celkové počty všech původců se v posledních letech příliš nemění, protože mateřské školy vyjmuté z předarchivní péče nahrazují soukromoprávní původci vyřazující zdravotnickou dokumentaci.³

Územní působnost topolčanského archivu zahrnuje okres Bánovce nad Bebravou a Partizánske patřící do Trenčianského kraje a okres Topolčany patřící do Nitranského kraje.⁴ Protože slovenský zákon č. 395/2002 Z. z., o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov, původce blíže nerozlišuje, podléhají topolčanskému archivu teoreticky všichni původci působící na jeho území, kteří vytváří dokumenty (ve slovenské terminologii registratúrne záznamy).⁵ Výjimku tvoří stejně jako u zlínského archivu někteří původci s větší než okresní působností (např. Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy nebo akciové společnosti vzniklé po roce 1990), kteří spadají do předarchivní péče Štátneho archívu v Nitre.

Topolčanský archiv se stará podobně jako okresní archiv ve Zlíně o města a obce, základní a střední školy, státní orgány, různé organizace (nemocnice, muzea, knihovny) nebo zemědělská družstva. Navíc má v péči například některé mateřské školy, církevní subjekty (jak katolické, tak evangelické), lékárny a dokonce i osoby samostatně výdělečně činné. Evidence původců registratúr archivu, která je podle § 24 zákona č. 395/2002 Z. z. povinně vedena, obsahuje zhruba 520 vybraných původců, kteří již předali své archiválie nebo je mají v budoucnu předat.⁶

Z celkem šesti odborných pracovníků zlínského archivu se předarchivní péčí zabývají tři, přičemž jedna pracovnice se zabývá pouze soukromými firmami a agendou související s jejich likvidacemi, další pracovník a pracovnice, kteří jsou archivními inspektory, řeší záležitosti veřejnoprávních původců a provádí státní kontroly. Mimo předarchivní péče také inventarizují archivní fondy, zajišťují chod badatelný a plní další úkoly. Předarchivní péče přitom tvoří značnou část jejich pracovní doby, protože

3 Mateřské školy přestaly být veřejnoprávními původci od 1. 7. 2009 po novele zákona č. 499/2004 Sb.

4 Určitou komplikací je, že zatímco okresy Bánovce nad Bebravou a Topolčany mají vlastní obvodný úřad, okres Partizánske patří pod Obvodný úřad Prievidza, který je v péči Štátneho archívu v Nitre, pobočka Bojnice.

5 Podle § 2 zákona č. 395/2002 Z. z. je původcem právnická nebo fyzická osoba, z jejíž činnosti vzniká registratúra, přičemž ta je definovaná jako soubor všech registratúrnych záznamov evidovaných původcem registratúry.

6 Podle § 16 zákona č. 395/2002 Z. z. je každý původce registratúry povinen bezodkladně oznamovat změnu svého názvu a změnu uložení registratúry, což se ale v praxi neděje.

například počty skartačních řízení se stále zvyšují (v roce 2008 to bylo 194 řízení, v roce 2010 už 223 řízení).

Ze sedmi odborných pracovníků archivu v Topolčanech se předarchivní péči věnují také tři, kteří si ji dělí podle území. Jedna pracovnice má v péči subjekty z okresu Bánovce nad Bebravou, druhá pracovnice pak subjekty z okresu Topolčany a poslední pracovnice subjekty z okresu Partizánské. Vedle předarchivní péče také zpřístupňují archivní fondy a pořádají je. I v jejich případě tvoří předarchivní péče velkou část pracovní doby, i když kvůli omezeným finančním prostředkům nemohou dělat vše, co by měly.

Systematická předarchivní péče ve zlínském archivu má svoji tradici od 70. let minulého století, a to především u měst a obcí. Postupně byly vytvořeny pětileté cykly, kdy probíhala příslušná skartační řízení, díky čemuž se podařilo zajistit archiválie od všech těchto původců. Stranou zůstalo po roce 1990 pouze město Zlín, které po určitou dobu uvažovalo o zřízení vlastního archivu a které nyní provádí vzhledem k množství agendy skartační řízení každý rok.⁷ Pětileté cykly byly v 80. letech uplatňovány i u základních a středních škol, ale po prodloužení skartačních lhůt třídních výkazů z 30 na 45 let a prostorových problémech zlínského archivu v 1. polovině 90. let minulého století od nich bylo upuštěno.

U části škol tak skartační řízení neprobíhala, případně se omezila jen na dokumenty skupiny s. Vyřazování těchto dokumentů u mateřských škol a školních jídelen se řešilo vydáváním trvalých skartačních povolení. Zhruba od 2. poloviny 90. let se předarchivní péče rozšířila o schvalování spisových řádů a o průzkumy spisoven, resp. metodické dohlídky zaměřené na vedení spisové služby a ukládání dokumentů, prováděné hlavně u měst, obcí a vybraných škol. Dále probíhaly konzultace u jednotlivých původců a tematická školení pro více původců.

Také předarchivní péče v topolčanském archivu začala ve větší míře od poloviny 70. let minulého století a zaměřila se především na města a obce. Stejně jako ve zlínském archivu byly zavedeny pětileté cykly, kdy tito původci prováděli skartační řízení. U základních a středních škol se stejný postup zavést nepodařilo a kompletní skartační řízení tak proběhlo jen jednou, mateřské školy získaly trvalá skartační povolení. Mezníkem

7 Skartační řízení provádí přitom nejen za sebe, ale také za bývalý Okresní úřad Zlín a další zrušené organizace, jejichž agendu převzalo.

se stal rok 2003, kdy archiv ztratil svoji samostatnost a stal se, stejně jako ostatní slovenské okresní archivy, součástí ministerstva vnitra.

Skartační řízení u veřejnoprávních původců probíhají ve zlínském archivu na základě obdrženého skartačního návrhu. Ten původci posílají většinou sami po uplynutí časového období vyhrazeného pro skartační řízení nebo z jiného důvodu, což bývá nejčastěji nedostatek místa ve spisovně a snaha uvolnit si prostor. Některé původce je však třeba na zaslání skartačního návrhu upozornit, ať již telefonicky či písemně, a to i opakovaně. Na vině přitom není ani tak neochota, jako spíše pracovní zaneprázdněnost a určité obavy, neboť skartační řízení delší dobu nebo dokonce ještě nikdy nedělali.

Po obdržení skartačního návrhu následuje skartační řízení u původce. Příslušný pracovník archivu k němu vždy přijíždí, aby na místě posoudil navrhované dokumenty. Může tedy osobně ověřit, zda údaje uvedené ve skartačním návrhu odpovídají skutečnosti a zda neexistují ještě další dokumenty, které mohou být do skartačního řízení zařazeny. Podle zjištěné situace je také možné přehodnotit některé dokumenty například ze skupiny S do skupiny A, pokud vypovídají o činnosti původce. Vybrané archiválie se hned odváží do archivu, protože jejich ponechávání na místě a spoléhání se na pozdější odvoz se v minulosti neukázaly jako šťastné řešení.⁸

Osobní návštěva u původce je důležitá i pro seznámení se s osobami zodpovědnými za spisovou službu a s podmínkami, které pro svoji práci mají. Vedle protokolu o skartačním řízení a záznamu o předání archiválií totiž pracovník archivu sepíše záznam, v němž zachytí vývoj původce, jeho zřizovatele, jméno osoby odpovědné za spisovou službu, zda existuje spisový řád, jaký je stav spisoven apod. Tento záznam, který svým způsobem nahrazuje dřívější metodické dohlídky, ale slouží pouze pro potřeby archivu, poskytuje základní informace pro další skartační řízení.

V souvislosti s výběrem archiválií se ve zlínském archivu osvědčila praxe, kdy pracovníci archivu zajišťující skartační řízení působí také jako obsluha v badatelně. Mají totiž možnost poznat, s jakými dotazy přichází badatelé a o co projevují zájem, a tuto zkušenost pak zohledňují při výběru archiválií. Například při skartačních řízeních na základních školách se vybírají jako archiválie k trvalému uložení všechny třídní výkazy, protože

8 V některých případech samozřejmě i zlínský archiv využívá odvoz vybraných dokumentů původcem, zvláště jde-li o větší množství dokumentů (např. při skartačním řízení na státním zastupitelství).

mohou posloužit jako doplňující pramen při hledání osobních údajů.⁹ Podobně se do archivu přebírají vybrané třídní knihy jako ukázka, jak v dané době probíhalo vyučování.

Skartační řízení na Slovensku vypadá podobně, i přes určité odlišnosti. Forma vyřazování dokumentů (ve slovenské terminologii vyradovacie konanie), které by mělo být podle § 18 zákona č. 395/2002 Z. z. provedeno alespoň jedenkrát za pět let, pokud se s archivem nedohodne prodloužení této lhůty, je bez ohledu na druh původce vždy stejná. Podle § 20 téhož zákona může původce dokumenty bez trvalé hodnoty zničit, pokud do 60 dní od předložení skartačního návrhu (ve slovenské terminologii návrh na vyradenie registratúrnych záznamov) neobdrží z archivu vyjádření. Konečně vyhláška č. 628/2002 Z. z. používá pouze jediný skartační znak (ve slovenské terminologii znak hodnoty), a to A.¹⁰

Topolčanský archiv provádí skartační řízení také na základě obdrženého návrhu, přičemž původci pětiletou lhůtu stanovenou zákonem příliš nedodržují. Protože pracovníci archivu nemají k dispozici automobil a prostředky na cestovné jsou omezené, musí se většinou rozhodovat na dálku a případné nejasnosti řešit telefonicky nebo mailem. Navštěvují jen ty nejdůležitější a snadno dostupné původce (především orgány státní správy a města), ve zbývajících případech vydávají rozhodnutí pouze podle zasláného návrhu. Toto rozhodnutí je přitom vydáváno vždy, možnost ponechat skartační návrh bez odpovědi se nevyužívá.

Pokud jsou při skartačním řízení vybrány archiválie, musí je do archivu vždy přivést sám původce na své náklady, což mu ukládá § 22 zákona č. 395/2002 Z. z. Pracovníci archivu je zkontrolují a vystaví protokol (ve slovenské terminologii preberací protokol), v němž mimo jiné uvedou, zda dokumenty odpovídají rozhodnutí, zda původce požaduje omezit k nim přístup a zhodnotí jejich fyzický stav. Protože přebírání archiválií je samostatným aktem, při výběru archiválií mimo skartační řízení (ve slovenské terminologii rozhodovanie o dokumentárnej hodnote záznamu mimo vyradovacieho konania), například při akviziční činnosti, se vytváří pouze protokol.

9 Podle směrnice ministerstva školství z roku 1986 mají skartační znak A pouze třídní výkazy prvního, předposledního a posledního ročníku. Zajímavé je, že na Slovensku se třídní výkazy základních škol do archivu nepřebírají a zůstávají na škole po dobu 60 let.

10 Dokumenty se rozlišují na ty se znakem A a bez znaku A. Ve spisových a skartačních plánech se pak používá buď skartační znak A s příslušnou lhůtou, nebo pouze samotná skartační lhůta.

Skartační řízení u soukromoprávních původců provádí zlínský archiv na místě jen tehdy, když skartační návrh obsahuje také dokumenty skupiny A. Pokud tomu tak není, protokol o skartačním řízení je zpracován v archivu a odeslán původci. Takových protokolů je v současné době většina, protože skartační návrhy zasílají především soukromí lékaři, kteří dokumenty skupiny A nevytvářejí, a v menší míře soukromé společnosti, které si dokumenty skupiny A chtějí ponechat. Obecně však platí, že po novelizaci zákona č. 499/2004 Sb. v létě 2009 soukromoprávní původci využívají možnost vyřazovat dokumenty neuvedené v příloze číslo 1 zákona (fakticky dokumenty skupiny S) bez souhlasu archivu. Ten kontaktují, když je k tomu nutí jiná legislativa, což je i případ soukromých lékařů, kteří takto řeší výhradně svoji zdravotnickou dokumentaci.¹¹

Popsané vyřazování dokumentů probíhá vždy přes archiv a není nikdy ponecháno jen na původci, jako se to dělo dříve v minulosti prostřednictvím trvalých skartačních povolení. I když zákon č. 499/2004 Sb. tuto možnost připustil pod mírně upraveným názvem trvalý skartační souhlas, byl tento souhlas vydáván nejprve jen ojediněle (např. v roce 2006 jedenkrát, v roce 2008 dvakrát), a pak už vůbec. Jakkoliv má původce právo požádat o jeho vydání, je snaha se tomuto řešení vyhnout a využít standardní postup, tj. skartační řízení. Zkušenosti s dřívějším trvalým skartačním povolením totiž ukázaly, že byly vyřazovány i další dokumenty.

Pokud jsou archivu předkládány k výběru pouze dokumenty skupiny A, je prováděn ve většině případů mimo skartační řízení. U veřejnoprávních původců přichází na řadu, když chtějí mimořádně předat vybrané druhy dokumentů skupiny A, například uzavřené svazky kronik, a není účelné čekat na řádné skartační řízení. U soukromoprávních původců se jedná většinou o výběr dokumentů likvidovaných subjektů, které převzal likvidátor nebo správce konkurzní podstaty. Konečně sem patří dary či nálezy dokumentů soukromými osobami, ať již jde o dokumenty soukromé nebo úřední povahy.

Někdy je potřeba provést neplánované skartační řízení vynucené mimořádnými okolnostmi. Důvodem je slučování původců (nejčastěji škol v důsledku tzv. optimalizace) a zásahy přírodních živlů (povodeň nebo vytopení). V případě slučování se archiv snaží dohlédnout, aby byla řádně

11 Viz vyhláška č. 385/2006 Sb. o zdravotnické dokumentaci platná do 31. 3. 2012. Nová vyhláška o zdravotnické dokumentaci č. 98/2012 Sb. platná od 1. 4. 2012 tuto povinnost ukládá pouze veřejnoprávním původcům podle zákona o archivnictví.

provedena spisová rozluka podle § 68a zákona č. 499/2004 Sb. a § 19 vyhlášky č. 191/2009 Sb., tj. byly mu předány archiválie zanikajícího subjektu a dosud živé dokumenty byly průkazně převzaty nástupnickým subjektem.¹²

V případě zasažení spisoven vodou záleží na rozsahu poškození. U velké povodně, která zasáhla Zlínsko v létě 1997, nezbylo nic jiného než zmapovat rozsah škod a vzít je na vědomí. U lokálních záplav a vytopení ať již deštěm nebo prasknutým vodovodním potrubím je snahou archivu maximální záchrana zasažených dokumentů, a to jak radou, tak provedením skartačního řízení u dokumentů s prošlými skartačními lhůtami. I když takové události jsou výjimečné, představují vážné ohrožení dokumentů uložených u původců ve spisovnách.¹³

Zkušenosti se zaplavením má také topolčanský archiv, například v roce 2010 bylo takto postiženo hned několik obecních úřadů. Jeho postup je obdobný. Nejprve se provádí průzkum na místě a vyhotoví seznam nenávratně zničených dokumentů, následuje dohled na odstraňování škod (vyсуšení). Skartační řízení pak probíhá standardně podle uplynulých skartačních lhůt.

Průběh skartačního řízení výrazně ovlivňuje existence spisového řádu a kvalita jeho zpracování. Podle zákona č. 499/2004 Sb. se sice povinnost vypracovat tento řád týká jen vybraných veřejnoprávních původců,¹⁴ ale ustanovení zákona (např. § 64) a především vyhlášky č. 191/2009 Sb. požadují i po ostatních veřejnoprávních původcích alespoň v jiném jejich vnitřním předpisu upravit některé části výkonu spisové služby. Navíc spisový a skartační plán, součást řádu, je nezbytný pro přípravu a provedení skartačního řízení. Zlínský archiv z tohoto důvodu věnoval již v minulosti spisovým řádům pozornost a u vybraných původců zavedl jejich automatické zasílání při každé aktualizaci, což se v omezené míře udrželo dosud.

Nyní zasílání spisových řádů archiv nevyžaduje, neboť jejich existenci zjišťuje při skartačním řízení. Pokud původce svůj spisový řád do archivu

12 V roce 2011 zanikly v okrese Zlín při slučování škol jedna střední odborná škola a jedno odborné učiliště. V roce 2012 podobně zaniknou při slučování sociálních zařízení dva domovy s chráněným bydlením.

13 V roce 2011 došlo u původců patřících do péče Státního okresního archivu Zlín ke třem případům vytopení spisoven, přičemž byly zasaženy i uložené matriky, tedy velmi důležité dokumenty.

14 Podle zákona č. 190/2009 Sb. nemají tuto povinnost obce, které nemají pověřený obecní úřad, stavební nebo matriční úřad, organizační složky územních samosprávných celků a právnické osoby zřízené nebo založené územními samosprávnými celky. Zákon č. 424/2010 Sb. k nim přidal ještě školy.

přeci jen zašle, je to většinou spojeno s žádostí o jeho posouzení. Těchto žádostí jsou v průměru asi dvě desítky ročně, a to od různých původců (města, obce, školy, domovy pro seniory, nemocnice). Většinou jde o řády vytvořené na základě starších vzorů nebo převzaté od původce stejného typu. Případy, kdy původce spisový řád nemá a žádá po archivu pomoc s jeho vytvořením, jsou ojedinělé. Při připomínkování spisového řádu je snahou, aby splnil předepsané požadavky dané legislativou, ale současně zůstal přehledný a srozumitelný.

Oproti minulosti jsou spisové řády mnohem variabilnější a i u původců stejného typu se mohou dosti lišit, což s sebou přináší určité obtíže. Zatímco textovou část lze porovnávat s § 64 až 68a zákona č. 499/2004 Sb. a s vyhláškou č. 191/2009 Sb., u spisového a skartačního plánu bývá někdy obtížné ověřit uvedené druhy dokumentů a jejich skartační znaky a lhůty. Vzorové spisové a skartační plány existují pouze pro obce s rozšířenou působností a pro obce, které nemají pověřený obecní úřad nebo nejsou obcí s rozšířenou působností, částečně také pro školy. Vše ještě komplikují časté legislativní změny.¹⁵

Slovenské archivy i nadále spisové řády schvalují. Podle původního zákona č. 395/2002 Z. z. měl každý původce podle § 16 povinnost vypracovat spisový řád (ve slovenské terminologii registratúrny poriadok) včetně spisového a skartačního plánu (ve slovenské terminologii registratúrny plán) a zaslat ho ke schválení. Archivy, topolčanský nevyjímaje, tak byly doslova zavaleny spisovými řády často zcela nevýznamných původců (např. živnostníci), které měly schvalovat.

Situaci zlepšila až novela zákona v roce 2007 (zákon č. 216/2007 Z. z.), která původcům nechala povinnost vypracovat a předložit ke schválení pouze spisový a skartační plán, a to ještě jen těm, z jejichž činnosti vznikají dokumenty s trvalou dokumentární hodnotou. Povinný spisový řád pak zůstal pouze pro orgány veřejné správy, právnické osoby zřízené orgány veřejné správy a právnické osoby zřízené nebo upravené zákonem.

Novinkou v předarchivní péči zlínského archivu se v roce 2005 stala potvrzení o zabezpečení dokumentů. Zavedl je zákon č. 499/2004 Sb. novelizací zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, v reakci na skutečnost, že zanikalo velké množství soukromých subjektů, aniž by předaly do archivu

15 Například vyhláška č. 274/2010 Sb. zavedla pro veškeré dokumenty v souvislosti s tzv. státními maturitami skartační lhůtu 45 let, vyhláška č. 54/2011 Sb. ponechala tuto lhůtu jen pro vybrané protokoly a pro ostatní dokumenty snížila skartační lhůtu na 5 let a vyhláška č. 273/2011 Sb. zase vrátila určitým dokumentům skartační lhůtu 45 let.

alespoň nějaké archiválie ze své činnosti a postaraly se o další uložení osobní a mzdové dokumentace nutné především pro důchodové zabezpečení. Nyní je výmaz z obchodního rejstříku podmíněn vyřešením těchto dvou věcí a následným potvrzením příslušného archivu. Výsledky této na první pohled dobré myšlenky jsou však z pohledu zlínského okresního archivu poněkud rozporuplné.

Počet vydaných potvrzení sice stále roste (v roce 2008 jich bylo 29, v roce 2010 již 65), ale jedná se převážně o malé společnosti s ručením omezeným, jejichž hlavní náplní byla koupě zboží za účelem dalšího prodeje a kromě jednatelů většinou nemají žádné zaměstnance. Navíc u asi dvou třetin se podle sdělení příslušných likvidátorů žádné dokumenty nedochovaly a potvrzení je ryze formální. U zbývajících společností se sice podaří nějaké dokumenty nalézt a převzít do archivu, až na výjimky se ale jedná o malá množství vztahující se převážně k obchodnímu rejstříku, a tak větší význam má spíše údaj, kde bude uložena osobní a mzdová dokumentace.

Na Slovensku zákon č. 395/2002 Z. z. přinesl podobnou povinnost již dříve. Likvidátor či konkurzní správce má do jednoho měsíce po právoplatném rozhodnutí soudu o ukončení činnosti podniku oznámit tuto skutečnost příslušnému archivu a ještě před výmazem z obchodního rejstříku mu odevzdat vybrané dokumenty a sdělit, kde budou po dobu skartační lhůty uloženy dokumenty bez trvalé hodnoty. Protože to ale není nijak vázáno na rozhodnutí soudu, správci tuto povinnost obcházejí. Topolčanský archiv proto od nich nikdy žádné oznámení nebo dokumenty nedostal.

Druhou novinkou od roku 2005 jsou státní kontroly, kterými archivní inspektoři z řad pracovníků státních archivů kontrolují dodržování ustanovení zákona č. 499/2004 Sb. a vyhlášky č. 191/2009 Sb. u původců ve své předarchivní péči. Do té doby kontrola probíhala prostřednictvím metodických dohlídek, které však neměly jasnou zákonnou oporu a pravidla. Státní kontrola vycházející ze zákona č. 552/1991 Sb., o státní kontrole, má své přesně definované náležitosti, i když je díky tomu celkově náročnější.

Kontrolované subjekty a předmět státní kontroly jsou ve zlínském archivu stanoveny ročním plánem kontrol, který schvaluje Moravský zemský archiv v Brně.¹⁶ Při výběru subjektů se archiv zaměřuje na důležité veřejnoprávní původce, tj. obce s rozšířenou působností, základní a střední školy, při výběru předmětu kontroly zase hlavně na ukládání dokumentů

16 Moravský zemský archiv určuje také počet státních kontrol. V roce 2010 to bylo dvanáct kontrol, v roce 2011 pak čtrnáct kontrol, pro rok 2012 byl počet kontrol snížen na pět.

a technický stav spisoven, ze spisové služby pak na příjem, evidování a vyřazování dokumentů.

Zkušenosti ze státních kontrol přitom jsou, na rozdíl od potvrzení o zabezpečení dokumentů, převážně pozitivní. Přesná pravidla umožňují zjistit na místě skutečný stav a v protokolu o státní kontrole jednoznačně upozornit na případné nedodržování platné legislativy. Zástupce původce má díky protokolu oficiální podklad pro sjednání nápravy, který může využít jak vůči svým zaměstnancům, tak vůči dalším osobám (např. zastupitelstvo obce). Odstranění zjištěných nedostatků archiv ověřuje pomocí následných kontrol a až na výjimky k němu skutečně dochází. Státní kontroly proto mají významný podíl na zlepšení výkonu spisové služby.

Zákon č. 499/2004 Sb. zavedl také v § 73 až 75 správní delikty a pokuty za ně. Oblasti předarchivní péče se týkají například správní delikty za neuchování dokumentů nebo neumožnění výběru archiválií, nevykonávání spisové služby či nevydání spisového řádu nebo spisového a skartačního plánu. Novelty v roce 2009 (zákon č. 190/2009 Sb.) a v roce 2010 (zákon č. 424/2010 Sb.) zavedením přechodného období pro spisové služby i spisové řády a rozšířením původců vykonávajících spisovou službu v omezeném rozsahu ovšem toto dosti omezily, takže fakticky zůstaly správní delikty za neuchování dokumentů nebo neumožnění výběru archiválií. A právě kvůli ztrátě dokumentů podal zlínský okresní archiv v letech 2009 až 2011 čtyřikrát podnět Moravskému zemskému archivu v Brně k zahájení správního řízení, přičemž třikrát byla původci udělena pokuta.¹⁷

Situace topolčanského archivu v oblasti kontrolní činnosti je složitější, i když zákon č. 395/2002 Z. z. s ní počítá v § 28, kde je označena jako štátny odborný dozor, jehož předmětem je kontrola plnění povinností ustanovených v zákoně.¹⁸ Plánované kontroly se kvůli nedostatku financí nedaří vždy uskutečnit, takže se provádí v omezené míře a často na vlastní náklady. Archiváři se proto snaží ve větší míře provádět archivní průzkum (obdoba metodických dohlídek) u nejdůležitějších původců, především státní správy.

Podobné je to u správních deliktů uvedených v § 31 zákona č. 395/2002 Z. z. Přestože jich jsou téměř tři desítky a pokuty za ně dosahují značné

17 Ze čtyř uvedených případů se jednalo dvakrát o obec, jednou o střední školu a jednou o základní školu. Udělené pokuty se pohybovaly v rozmezí 3000 až 8000 korun. Nejdůležitější však je, že ve dvou případech se podařilo alespoň část ztracených dokumentů dodatečně nalézt.

18 Podle jednoho z odstavců by měl štátny odborný dozor u státních orgánů probíhat nejméně jednou za pět let.

výše, navrhl topolčanský archiv správní řízení dosud pouze jednou. Jednalo se o případ, kdy bývalý majitel topolčanské nemocnice po svém odchodu odvezl celou spisovou agendu nemocnice, měl ji u sebe a odmítal do ní kohokoliv pustit. Pokuta nakonec udělena nebyla, protože všechny dokumenty byly vráceny zpět.

Nezastupitelné místo v rámci předarchivní péče má spolupráce s původci, kdy archiv funguje jako metodický orgán pro správný výkon spisové služby. Na rozdíl od předchozích činností není legislativou přesně upravena, takže její konkrétní podoba závisí na přístupu a možnostech daného archivu. Ve zlínském archivu má metodická pomoc původcům celou řadu podob, od velkých všeobecných školení přes menší specializovaná školení po individuální konzultace a zodpovídání konkrétních dotazů týkajících se spisové služby.

Velké školení pro všechny veřejnoprávní původce proběhlo na podzim 2009 v souvislosti s novelou zákona č. 499/2004 Sb. a novou vyhláškou č. 191/2009 Sb. Menší školení se provádí v souvislosti se skartačními řízeními na městech a v obcích, a to v pětiletých cyklech. Příslušní pracovníci městských úřadů byli proškoleni v roce 2006 a na jaře 2011, školení pro pracovníky obecních úřadů se konalo naposledy v roce 2007. Individuální konzultace většinou probíhají během skartačních řízení.¹⁹

Školení k předarchivní péči se věnuje také archiv v Topolčanech. Provádí je podle potřeby a zatím se zaměřil na státní správu a samosprávu, do budoucna uvažuje o školení i pro soukromý sektor. Zajímavé v této souvislosti je, že podle § 16 zákona č. 395/2002 Z. z. má původce právo požádat o informaci, odbornou radu (ústní sdělení) nebo usměrnění (písemné sdělení).

Stále častějším tématem dotazů je elektronizace, která se rozšířila v posledních letech hlavně díky datovým schránkám a snahám vést některé agendy elektronicky. U původců patřících do péče okresního archivu Zlín má nejčastěji podobu elektronického podacího deníku, kdy tento deník a případně ještě další evidence existují v elektronické podobě, ale samotné dokumenty zůstávají v papírové podobě. Vzhledem k nedořešeným otázkám spojeným s věrohodností dokumentů v elektronické podobě a nemožnosti je přebírat do archivu, lze předpokládat, že se tento stav

19 Dále je možné využít poměrně široké nabídky školení ke spisové službě ze strany soukromých subjektů, které jako odborné lektory využívají pracovníky předarchivní péče státních oblastních archivů.

v nejbližší době příliš nezmění a skartační řízení se bude provádět nadále klasickým způsobem. Nahrávají tomu i nejasnosti v legislativě.²⁰

Na Slovensku se elektronizace prosazuje pomaleji, ustanovení o elektronických dokumentech se v zákoně č. 395/2002 Z. z. objevilo až počátkem roku 2011 (zákon č. 41/2011 Z. z.). Topolčanský archiv tak tuto problematiku zatím neřeší, v případě dokumentů se skartačním znakem A by stejně jako zlínský archiv požadoval jejich převedení do papírové podoby.

Ze srovnání předarchivní péče ve zlínském a topolčanském archivu vyplývá, že navzdory společné minulosti existují mezi oběma archivy určité rozdíly. Topolčanští archiváři se díky omezeným možnostem cestovat musí v mnohých případech spokojit s posuzováním dokumentů na dálku a přes veškerou snahu není v jejich silách naplnit ustanovení široce pojatého slovenského archivního zákona. Zlínští archiváři sice požadavky svého archivního zákona až na výjimky zvládají, ale většinou na úkor jiné pracovní činnosti, přičemž se navíc potýkají s častými změnami legislativy. Předarchivní péče je tak pro oba archivy stále náročnější.

Za zlínský archiv lze konstatovat (platí to pro okresní archivy vůbec), že tato náročnost začíná ohrožovat jeho patrně nejsilnější stránku na poli předarchivní péče, kterou je všestrannost a rozmanitost vykonávané práce. Právě díky ní nabízí jedinečnou možnost poznat celý cyklus oběhu dokumentů, od jejich vzniku u původce přes skartační řízení, předání a zpracování dokumentů v archivu až po předložení badatelům. V oblastních a ústředních archivech již toto díky větší specializaci není možné. Neméně důležitý je také kontakt s velkým množstvím různorodých původců tvořících základ státní správy i samosprávy.

Je samozřejmě snahou archivu si tato svoje specifika zachovat. O tom, zda a v jaké míře se mu to podaří, rozhodne zřejmě již blízká budoucnost.

Za pomoc při vzniku tohoto textu děkuji kolegům ze Státního okresního archivu Zlín a ředitelce Štátného archívu v Nitre – pobočky Topolčany PhDr. Ol'ge Kvasnicovej.

20 Zákon č. 190/2009 Sb. přinesl například zmatečný § 63 odst. 4, na jehož výkladu se nedokázali shodnout ani zkušení právníci, zákon č. 424/2010 Sb. zase upravil § 63 odst. 3 tak, že podle jeho první věty vykonávají školy spisovou službu pouze elektronicky a podle věty následující si mohou vybrat, zda ji povedou elektronicky, nebo v listinné podobě.